

<https://doi.org/10.31108/2.2024.3.33.5>
УДК 159.923.2

Олена Овчаренко

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА СТУДЕНТІВ БЕЗ ІНВАЛІДНОСТІ ДО УМОВ НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Овчаренко Олена. *Соціально-психологічна адаптація студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності до умов навчання в період воєнного стану.*

Вступ. Соціально-психологічна адаптація студентів до умов навчання наразі є актуальним питанням. По-перше, студенти в Україні навчаються в екстремальних умовах, в умовах воєнного стану, що прямо впливає на успішність. По-друге, це питання можливої мобілізації студентів-чоловіків старших курсів навчання. Студентство – це стресовий період у житті, і важливо досліджувати, які фактори сприяють стресу, а також як студенти можуть впоратись з ним та як зберігають свій психічний добробут. Для них важливо розуміти, хто вони є в контексті університетського середовища, а також відчувати себе включеними в соціальні групи та спільноти.

Мета: виявлення соціально-психологічної адаптації студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності до умов воєнного стану, а також встановлення зв'язків між соціально-психологічними особливостями студентів різних видів інвалідності.

Методи: методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда (адаптація – А.К. Осницький, 2004); шкала сприйнятого стресу PSS-10 (Perceived Stress Scale) (О.О. Вельдбрехт, 2022); використано результати сучасних досліджень науковців та проведені анкетні дослідження.

Результати. З'ясовано, що студенти з інвалідністю мають більш виражену «деадаптивність», низький рівень «самоприйняття», «емоційного комфорту» та «домінування»; показники «неприйняття інших» та «інтернальність» у них знаходяться нижче норми, тобто є вплив зовнішнього контролю. Констатовано, що у студентів, які мають інвалідність з дитинства, виражені всі адаптивні показники. У студентів з набутою інвалідністю виражені показники «адаптивності» та «домінування». За нозологією, вираженість всіх показників мають студенти з порушенням слуху та руху.

Висновки. Отримані результати дозволять краще розуміти особливості студентів, їх адаптаційні можливості в умовах воєнного стану та можуть використовуватись в навчальних закладах для корекції освітніх програм.

Ключові слова: соціально-психологічні особливості студентів, адаптаційні можливості студентів, домінування, адаптація, студенти з інвалідністю, воєнний стан.

Ovcharenko, Olena. *Social and psychological adaptation of disabled and non-disabled students to learning conditions during war time.*

Introduction. Students' socio-psychological adaptation to university life is a serious issue due to extreme living conditions under martial law in Ukraine, which directly affect students' academic performance, as well as to the possible mobilization of male students in senior years of study. Being a student is quite stressful and it is important to explore the factors that contribute to stress and the ways students can cope with stress and maintain their mental well-being. It is important for students to understand who they are in the context of university environment and to feel included in social groups and communities.

Aim: to identify the socio-psychological adaptation of disabled and non-disabled students to the conditions of martial law; to explore the relationship between social and psychological characteristics of students with different disabilities.

Methods: K. Rogers and R. Diamond Assessment of Socio-Psychological Adaptation (adaptation by A.K. Osnytskyi, 2004); PSS-10 (Perceived Stress Scale) (Veldbrecht, 2022); latest research findings and surveys.

Results. It was found that students with disabilities had higher "maladaptability", lower "self-acceptance", "emotional comfort" and "dominance" than non-disabled students. The disabled students had "rejection of others" and "internality" below the norm. It was found that all adaption indicators were high

in students who had been disabled since childhood, while the students with acquired disabilities had high "adaptability" and "dominance". Students with impaired hearing and/or movement disorders had high levels of all adaptation indicators.

Conclusion. *The findings may allow better understanding of students' personalities and their adaptive abilities in the conditions of the martial law as well as they can be helpful for improvement of educational programs.*

Key words: *students' socio-psychological characteristics, students' adaptability, dominance, adaptation, disabled students, martial law.*

Вступ. Соціально-психологічна адаптація студентів наразі є актуальним питанням. По-перше, студенти в Україні навчаються в екстремальних умовах, в умовах воєнного стану, що прямо впливає на їхню успішність. По-друге, це питання можливої мобілізації студентів-чоловіків старших курсів навчання. Студентство – це стресовий період у житті, і важливо досліджувати, які фактори сприяють стресу, а також, як студенти можуть впоратись з ним та як зберігають свій психічний добробут. Для них важливо розуміти, хто вони є в контексті університетського середовища, а також відчувати себе включеними в соціальні групи та спільноти. Мотивація, досягнення цілей і задоволення від навчання можуть відігравати важливу роль у студентському досвіді. Студентські роки часто характеризуються розвитком нових соціальних зв'язків та взаємодії з однолітками, а також залежністю від підтримки друзів, сім'ї та інших осіб. Успішність адаптації визначається особливостями середовища та психічного світу особистості.

Перебіг психологічних проблем особистості співвідноситься з послідовністю етапів психічної адаптації (Overchuk & Shindirovskaya, 2021). Взагалі на адаптацію впливає багато чинників, одними з яких є мотивація та здібності людини. До того ж впевненість у собі, незалежність, самоорієнтованість, схильність до лідерства сприяють більшій чутливості в ідентифікації стресових ситуацій та відчуттю більш високого рівня стресового навантаження. Тому фактором особистісного розвитку є міжособистісна поведінка, пов'язана з прийняттям відповідальності за себе та людство, тенденція до прояву емоційного опору у взаєминах зі значущими людьми разом із побудовою довірчих взаємин із ними. Такі особистісні якості, як лідерство, впевненість, наполегливість є чинниками подолання труднощів (Lunov, Lytvynenko, Maltsev & Zlatova, 2023).

Адаптивність і дезадаптованість є узгодженістю і невідповідністю між потребами особистості та вимогами соціального середовища. Якщо брати умови дистанційного навчання, то соціальний інтелект є фактором соціально-психологічної адаптації студентів з інвалідністю (Starynska, Spivak, Osmanova & Revutska, 2023). Також дослідження показують, що дистанційне навчання є менш ефективним для першокурсників, ніж для четвертокурсників, оскільки першокурсники ще не можуть ефективно адаптуватися та спілкуватися в новому соціальному середовищі, розвивати довірливі взаємини з однокурсниками та викладачами (Wang, 2023).

Інвалідність впливає на все життя студентів, в тому числі на щастя та соціальний інтелект, що своєю чергою безпосередньо впливає на академічний розвиток студентів (Dahiya, 2014). На міжособистісному рівні основними перешкодами для студентів з інвалідністю є бездіяльність друзів і родини та архітектурні проблеми приміщень навчання. До того ж найбільше страждають від бар'єрів у приміщеннях студенти з кількома формами інвалідності та з вищим ступенем інвалідності (Ubeda-Colomer, Devís-Devís & Sit, 2019). В іншому дослідженні встановлено, що якість життя студентів з інвалідністю є значно нижчою внаслідок багатьох факторів, зокрема таких, як: неспроможність університету добре підготуватися, щоб задовольнити всі потреби студентів, і низька обізнаність щодо цього серед викладачів та колег (Madhesh, 2023).

Однією із проблем є низька обізнаність соціуму щодо інклюзії та інтеграції людей з інвалідністю в освітнє та соціальне середовище. Студентам з інвалідністю важче здобути омріяну освіту, тому вони зазвичай обирають заклади, які певною мірою відповідають вимогам інклюзії. Студенти можуть стикатись з тим, що викладачі можуть визначати інвалідність як відсутність емоційних і когнітивних навичок. Тому певні типи інвалідності,

що впливають на афективну та когнітивну сфери студентів, сприймаються як непрактичні для включення до навчання (наприклад, особи з порушенням зору, біполярними розладами, паралізовані або з порушенням рухової функції, які не можуть ходити без сторонньої допомоги) (Moodley & Mchunu, 2022).

Водночас в закладах вищої освіти наявна проблема навчання студентів з інвалідністю. За даними J. Bawalsah & A. Haddad (2020), оцінювання є важливішим, ніж сам процес навчання, а досягнення високого або середнього балу є єдиною спільною зоною інтересів між викладачами та студентами. Кінцева мета викладачів полягає в тому, щоб виконати навчальну програму, а студенти прагнуть отримати хороший середній бал; до того ж ні викладачі, ні студенти не стурбовані впровадженням найкращих методів викладання чи навчання (Bawalsah & Haddad, 2020). Своєю чергою робота, яку виконують люди з інвалідністю, схожа на роботу інших працівників (Espada-Chavarria, Diaz-Vega & González-Montesino, 2021). Така типовість роботи позитивно впливає на їхнє сприйняття якості життя та задоволеність роботою. Цей результат вказує на необхідність соціального контакту між усіма працівниками (викладачами, студентами з інвалідністю та без інвалідності), що також може сприяти налагодженню відносин співпраці між бізнес-спільнотою та університетами, забезпеченню взаємного навчання та генерувати дії, що сприятимуть трудовій інтеграції людей з інвалідністю.

Ми вважаємо, що недостатньо вивченими є соціально-психологічна адаптація студентів з інвалідністю різної нозології, а також статус отримання інвалідності (набута інвалідність чи з дитинства), особливо в умовах воєнного стану, та дослідження теми адаптації й інтеграції студентів з інвалідністю в освітнє середовище.

Мета дослідження: визначити, які адаптаційні показники допомагають студентам адаптуватись до умов військового часу та використовуються ними при життєвих труднощах та як впливає нозологія інвалідності на процес адаптації. Це дослідження дозволить вносити корективи в навчання таких студентів у ЗВО; прогнозувати їхню можливу поведінку в процесі навчання; допомагати соціальним працівникам інтегрувати студентів з інвалідністю в суспільство.

Методи та організація дослідження. За концепцією К. Роджерса, людина, яка адаптувалась до умов життя або ситуації, використовує свої наявні ресурси, здібності, тому вчений виділив особистісні характеристики людини, які є чинниками адаптації: самоприйняття та прийняття інших, тобто відкритість та вміння переживати за інших; емоційний комфорт – можливість насолоджуватись життям та отримувати позитивні емоції (цит. Осницький, 2004). Нами були використані результати сучасних досліджень та проведені власні анкетні дослідження. Анкета містила запитання щодо наявності інвалідності, нозології інвалідності, групи інвалідності, мають студенти інвалідність набуту чи з дитинства та місце перебування на момент проведення опитування.

Було використано такі методики: методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда (адаптація А.К. Осницького) (Осницький, 2004) та шкалу сприйнятого стресу PSS-10 (Perceived Stress Scale) (Вельдбрехт & Тавровецька, 2022). У емпіричному дослідженні ми сконцентрувались на всіх шкалах методики К. Роджерса і Р. Даймонда: адаптивність/дезадаптивність (адаптивність чи дезадаптивність до існуючих умов); прийняття себе (прийняття себе незалежно від індивідуальних особливостей); прийняття інших (соціальна адаптація людини); емоційний комфорт (спокій, комфорт, задоволеність життям); інтернальність (вплив на індивіда зовнішнього або внутрішнього контролю); домінування (якості лідера, контроль поведінки інших); ескапізм (ухилення від проблем).

Збір емпіричних даних проводився в кінці 2023 – на початку 2024 року з використанням платформи Google form для заповнення опитувальника та анкетних даних.

Для математично-статистичної обробки даних було застосовано пакет програмного забезпечення для статистичного аналізу Data Analysis Excel. З метою виявлення зв'язків між

шкалами опитувальника проводився кореляційний аналіз (Пірсона), здійснювалась загальна характеристика вибірки та виявлення зв'язків між показниками студентів з інвалідністю та без інвалідності; визначено описові характеристики (стандартне відхилення, стандартна похибка, коефіцієнт варіації, середнє значення, мінімальне/максимальне значення); розраховано значення імовірності для виявлення значущих величин; визначено, який вид нозології впливає на показники шкал.

Вибірка дослідження. У дослідженні взяло участь 250 студентів, з них: 51 – студент з інвалідністю та 199 – без інвалідності. Студенти 1-го курсу становлять 11,2%, 2-го – 13,2%, 3-го – 7,6%, 4-го – 4,8% та 5-го (магістри) – 63,2%. На момент проведення дослідження 11,2% студентів перебували за межами України та, відповідно, 88,8% на території України. Студенти з інвалідністю мають 1-шу групу інвалідності – 21,57%, 2-гу групу – 47,06%, 3-тю групу – 31,37%. Студенти з інвалідністю мають таку нозологію: з порушенням зору – 21,57%, з порушенням слуху – 13,73%, з порушенням мовлення – 1,96%, з порушенням рухової функції – 33,33%, психічні порушення – 1,96%, інше – 27,45%. Студенти, які мають набуту інвалідність, становлять 23,53% та ті, які мають інвалідність з дитинства, – 76,47%.

Результати дослідження та їх обговорення. У процесі адаптації людина використовує особистісно психологічні ресурси, такі як: самоприйняття, прийняття інших, інтернальність, домінування. Згідно з визначенням Н. Selye (1950), адаптація – це пристосування організму до умов існування (Selye, 1950). Це процес, за допомогою якого людина пристосовується до нових ситуацій та вимог. Він пов'язаний з розвитком її внутрішніх ресурсів.

Для виявлення зв'язків між шкалами методики К. Роджерса та Р. Даймонда було використано кореляційний аналіз (Пірсона). Результати представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Кореляція шкал методики К. Роджерса та Р. Даймонда

Шкали	Коеф. адаптація (A)	Коеф. само-прийняття (S)	Коеф. прийняття інших (L)	Коеф. інтернальність (I)	Коеф. емоційний комфорт (E)	Коеф. домінування (D)	Ескапізм
Коеф. адаптація (A)	1,0	.93	.80	.93	.81	.58	-.66
Коеф. самоприйняття (S)	.93	1,0	.73	.81	.73	.52	-.61
Коеф. прийняття інших (L)	.80	.73	1,0	.65	.62	.33	-.49
Коеф. емоційний комфорт (E)	.81	.73	.62	.71	1,0	.42	-.50
Коеф. інтернальність (I)	.90	.81	.65	1,0	.71	.56	-.64
Коеф. домінування (D)	.58	.52	.33	.56	.42	1,0	-.40
Ескапізм	-.69	-.61	-.49	-.64	-.50	-.40	1,0

Шкали методики К. Роджерса та Р. Даймонда в більшості позитивно корелюють між собою. Позитивний результат +1 вказує на ідеальну позитивну кореляцію між двома

значеннями. Якщо кореляція становить 0,66-0,99, то зв'язок вважаємо сильним, якщо в межах 0,33-0,66 – середнім, менше 0,33 – слабким. Негативна кореляція вказує на зворотний зв'язок між двома значеннями, тобто при зростанні однієї шкали значення іншої шкали зменшуються. Майже всі шкали мають сильні значущі фактори (0,66-0,99), окрім шкали «Домінування», яка має середній зв'язок з іншими шкалами (0,33-0,66). Домінантна поведінка середньою мірою впливає на показники. Ескапізм зі всіма шкалами має зворотний зв'язок. При зростанні адаптації втеча від проблем сильно знижується. Також можемо зазначити, що при збільшенні сприйняття себе та впливу зовнішніх факторів на студентів (батьків, друзів, одногрупників, викладачів тощо) втеча від реальності та від проблем також знижується, що позитивно впливає на особистість.

Для загальної характеристики вибірки та виявлення відмінностей між показниками студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності нами було здійснено описову статистику і визначено: стандартне відхилення, середнє значення, коефіцієнт варіації, статистична помилка, мінімальне та максимальне значення та розраховано показник імовірності для виявлення значущих величин. Результати аналізу представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Загальні показники шкал та статистична достовірність відмінностей за показниками шкал студентів з інвалідністю та без інвалідності

Шкали	SD	M	CV (%)	SE	min	max	p-value
Коеф. адаптація (A)	12,65	64,39	20%	0,80	25,00	93,40	.30**
Коеф. самоприйняття (S)	15,86	68,45	23%	1,00	16,03	100,0	.27**
Коеф. прийняття інших (L)	13,20	63,21	21%	0,83	22,36	100,0	-
Коеф. емоційний комфорт (E)	17,23	59,46	29%	1,09	-	100,0	-
Коеф. інтернальність (I)	18,18	68,76	19%	0,83	37,97	100,0	.21**
Коеф. домінування (D)	13,76	56,44	24%	0,87	-	100,0	.16*
Ескапізм	5,48	13,34	41%	0,34	-	30,00	-

Примітка: ** $p < 0,001$, * $p < 0,05$

Із табличних даних видно, що відмінності виявлено на абсолютному рівні статистичної значущості у показниках: адаптація ($p = .30^{**}$), самоприйняття ($p = .27^{**}$), інтернальність ($p = .21^{**}$) та домінування ($p = .16^{*}$). Середнє значення майже у всіх показниках на однаковому рівні, окрім показника ескапізм. Стандартне відхилення по всіх шкалах вказує на наявність індивідуальних відмінностей.

Самоприйняття є однією із адаптаційних умов особистості. Це прийняття себе таким, яким ти є. Особливо хочемо відмітити студентів, які мають інвалідність. Не дивлячись на свій стан, вони впевнені та приймають своє життя таким, як воно є. Інтернальність відображає стан того, що особистість може нести відповідальність за події у своєму житті, покладатись в житті на себе, також є позитивною рисою адаптаційних умов особистості. Домінування – наявність лідерських якостей, без яких важко пристосуватись до навчання.

Для виявлення наявності індивідуальних розбіжностей в середині груп (студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності) нами було проведено статистичний аналіз (середнє, стандартне відхилення та коефіцієнт варіації), дані якого наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

**Статистичні показники шкал на виявлення індивідуальних розбіжностей
в середині груп**

Шкали	Амплітуда показників студентів з інвалідністю			Амплітуда показників студентів без інвалідності		
	M	SD	CV (%)	M	SD	CV (%)
Коеф. адаптація (A)	59,59	14,88	25	65,62	11,75	18
Коеф. самоприйняття (S)	62,43	19,99	32	70	14,28	20
Коеф. прийняття інших (L)	60,42	16,35	27	63,92	12,3	19
Коеф. емоційний комфорт (E)	56,67	19,51	34	60,18	16,57	27
Коеф. інтернальність (I)	63,51	15,02	24	70,11	12,38	18
Коеф. домінування (D)	52,04	15,1	29	57,57	13,27	23
Ескапізм	14,16	7,03	50	13,14	5,01	38

Дані, наведені в таблиці 3, вказують на наявність індивідуальних розбіжностей в середині груп студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності. Стандартне відхилення по всім шкалам свідчить про наявність індивідуальних відмінностей в середині кожної групи.

Адаптація – всі студенти пристосувались до існуючих умов, але у студентів без інвалідності цей показник вище на 10,12%, що вказує на високий розрив цього показника у студентів з інвалідністю та без, а також на те, що у студентів з інвалідністю наявні дезадаптивні прояви.

Самоприйняття – у студентів без інвалідності відмінне самоприйняття себе, вони впевнені в собі, спокійні, натомість студенти з інвалідністю мають нижчі показники на 12,13%, що вказує на високий розрив та на заниження прийняття себе, стресовий стан.

Прийняття інших – маємо нижче показник на 5,79% у студентів з інвалідністю в порівнянні зі студентами без інвалідності, що може свідчити про те, що студенти з інвалідністю меншою мірою прислухаються до інших, а також це відображає загальний стан взаємин у соціумі та може вказувати на девіантну поведінку.

Емоційний комфорт – нижче показник на 6,19% у студентів з інвалідністю в порівнянні зі студентами без інвалідності, що може вказувати на те, що студенти з інвалідністю мають нижчий показник задоволення від життя та навчання, ніж студенти без інвалідності. Можлива наявність стресу та тривоги у студентів з інвалідністю.

Інтернальність – у студентів з інвалідністю високий розрив, показник нижче на 10,39% у порівнянні зі студентами без інвалідності. Тобто на студентів з інвалідністю більше впливає зовнішній контроль, відповідальність за власне життя та події, що відбуваються в їхньому житті, вони покладаються на зовнішні обставини (коли винні всі, крім тебе). Студенти без інвалідності беруть відповідальність на себе за всі події, які відбуваються у їхньому житті.

Домінування – студенти без інвалідності більше прагнуть до лідерства, ніж студенти з інвалідністю (різниця в 10,63%).

Отже, аналіз даних, наведених у таблицях 2 та 3, вказує на те, що студенти без інвалідності мають більший рівень соціально-психологічної адаптації у порівнянні зі студентами з інвалідністю.

Для виявлення загальної тенденції соціально-психологічної адаптації студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності нами був здійснений кількісний аналіз показників методики К. Роджерса та Р. Даймонда та поділено шкали на амплітуди: нижче норми, норма та вище норми, що представлено у таблиці 4.

Адаптація: у переважної більшості студентів з інвалідністю виражена дезадаптивність, порівняно зі студентами без інвалідності, у яких рівень адаптивності вище за норму.

Самоприйняття: у студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності рівень самоприйняття вище норми. Але 48% студентів з інвалідністю мають нижчі показники, що може вказувати на неприйняття себе та подій у своєму житті.

Таблиця 4

Кількісний аналіз показників соціально-психологічної адаптації студентів з інвалідністю та без інвалідності

Шкали	Амплітуда показників студентів з інвалідністю			Амплітуда показників студентів без інвалідності		
	Нижче норми, %	Норма, %	Вище норми, %	Нижче норми, %	Норма, %	Вище норми, %
Коеф. адаптація (А)	65	53	56	-	57	59
Коеф. самоприйняття (S)	48	52	58	-	56	60
Коеф. прийняття інших (L)	65	55	57	55	59	56
Коеф. емоційний комфорт (Е)	48	53	56	51	55	57
Коеф. інтернальність (I)	73	57	58	68	64	62
Коеф. домінування (D)	49	53	50	54	55	55
Ескапізм	6	16	25	7	14	23

Прийняття інших: у студентів з інвалідністю виражено неприйняття інших, порівняно зі студентами без інвалідності, у яких цей показник в нормі.

Емоційний комфорт: у студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності рівень емоційного комфорту вище норми. Це вказує на задоволеність життям та наявність оптимізму.

Інтернальність (внутрішній та зовнішній контроль): в обох групах вона суттєво нижче норми, тобто виражений зовнішній контроль і відповідальність за події в своєму житті респонденти покладають на інших.

Домінування: в обох групах в нормі.

Ескапізм (втеча від реальності): в обох групах вище норми.

Отже, маємо підстави вважати що *студенти з інвалідністю* гірше адаптуються як до умов навчання, так і до життєвих подій, мають неприйняття інших та перекладають наслідки за події в своєму житті на інших. Але водночас вони мають виражену позицію прийняття себе та емоційний комфорт і до того ж прагнуть домінувати в групі. Вважаємо, що наявність інвалідності негативно впливає на адаптаційні можливості цих студентів, вони потребують підтримки з боку оточуючих, можуть маніпулювати своїм становищем.

Студенти без інвалідності наслідки за події в своєму житті намагаються перекладати на інших, але можуть пристосуватись до подій, які відбуваються в їхньому житті (беручи до уваги навчання та воєнний стан в країні), приймають себе, мають високий емоційний комфорт та є лідерами в своїй групі.

Для виявлення впливу набутої інвалідності чи інвалідності з дитинства, а також нозології інвалідності на соціально-психологічну адаптацію студентів з інвалідністю, нами було здійснено статистичний аналіз (мінімальне та максимальне значення, середнє, стандартне відхилення, коефіцієнт варіації та p-value), результати якого наведені у таблиці 5.

Таблиця 5

Статистичний аналіз впливу показників «Інвалідність набута» й «Інвалідність з дитинства» та нозології інвалідності на соціально-психологічну адаптацію студентів

Шкали	Показники	Інвалідність набута	Інвалідність з дитинства	Порушення зору	Порушення слуху	Порушення рухової функції	інше
Адаптивність (А)	<i>min</i>	25,00	40,83	40,83	45,53	49,25	25,00
	<i>max</i>	93,43	89,47	67,78	89,47	88,21	93,43
	<i>SD</i>	16,98	14,12	9,24	18,99	14,65	16,77
	<i>M</i>	55,01	61,01	54,77	64,71	63,23	56,13
	<i>CV,%</i>	30,87	23,14	16,88	29,35	23,16	29,87
	<i>p-value</i>	.36**	-	-	-	-	-
Прийняття себе (S)	<i>min</i>	16,03	37,19	37,19	39,24	44,55	16,03
	<i>max</i>	100,00	100,00	76,64	100,0	100,00	100,0
	<i>SD</i>	22,09	19,25	13,44	27,71	19,57	20,91
	<i>M</i>	56,61	64,21	57,40	69,36	66,58	56,73
	<i>CV,%</i>	39,02	29,98	23,42	39,94	29,38	36,86
	<i>p-value</i>	-	-	-	-	-	-
Прийняття інших (L)	<i>min</i>	22,36	40,68	44,93	46,60	40,68	22,36
	<i>max</i>	97,38	100,00	69,92	100,0	83,33	97,38
	<i>SD</i>	19,72	15,00	8,60	22,15	13,09	19,38
	<i>M</i>	54,52	62,23	57,95	70,60	63,06	53,66
	<i>CV,%</i>	36,18	24,10	14,84	31,38	20,76	36,12
	<i>p-value</i>	-	-	-	-	-	-
Емоц. комфорт (Е.)	<i>min</i>	23,91	-	30,19	-	38,64	23,91
	<i>max</i>	100,00	100,00	71,43	100,0	94,59	100,0
	<i>SD</i>	20,52	19,27	11,66	35,20	16,84	18,64
	<i>M</i>	52,37	57,99	52,42	56,38	59,74	53,98
	<i>CV,%</i>	39,18	33,23	22,24	62,43	28,19	34,53
	<i>p-value</i>	-	-	-	-	-	-
Інтернальність (І)	<i>min</i>	37,97	42,89	42,89	51,16	50,83	37,97
	<i>max</i>	100,00	100,00	68,77	100,0	93,46	100,0
	<i>SD</i>	15,83	14,94	9,20	22,72	14,36	15,50
	<i>M</i>	61,87	64,01	58,25	66,86	66,45	62,72
	<i>CV,%</i>	25,59	23,34	15,80	33,98	21,62	24,71
	<i>p-value</i>	-	-	-	-	-	-
Домінування (D)	<i>min</i>	21,43	13,79	13,79	32,26	37,50	21,43
	<i>max</i>	77,42	100,00	61,54	100,0	84,21	77,42
	<i>SD</i>	14,28	15,41	14,07	21,44	9,96	15,61
	<i>M</i>	49,05	52,96	41,60	60,02	54,39	52,13
	<i>CV,%</i>	29,11	29,09	33,81	35,72	18,32	29,95
	<i>p-value</i>	.60*				.97*	
Ескапізм	<i>min</i>	6,00	-	2,00	-	3,00	6,00
	<i>max</i>	20,00	30,00	21,00	24,00	30,00	24,00
	<i>SD</i>	4,74	7,65	6,07	7,41	9,22	5,32
	<i>M</i>	14,58	14,03	15,00	13,71	14,00	14,50
	<i>CV,%</i>	32,49	54,53	40,44	54,03	65,85	36,67
	<i>p-value</i>	.36**		.11**	.94**	.43**	.59**

Примітка: * $p < 0,01$; ** $p < 0,001$

Адаптивність: більш виражена у студентів з інвалідністю з дитинства та тих, хто має порушення слуху й порушення рухової функції. Студенти з набутою інвалідністю мають значення ймовірності (p -value) на рівні .36** (**<0,001), тобто гіпотеза є вірною.

Прийняття себе: воно більш виражене у студентів з інвалідністю з дитинства (вище на 13,42% у порівнянні із набутою інвалідністю) та більш виражене в респондентів з порушеннями слуху.

Прийняття інших: більш виражене у студентів з інвалідністю з дитинства (вище на 14,14% у порівнянні із набутою інвалідністю) та більш виражене в осіб з порушеннями слуху.

Емоційний комфорт: більш виражений у студентів з інвалідністю з дитинства (вище на 10,73% у порівнянні із набутою інвалідністю) та більш виражений в осіб з порушеннями рухової функції.

Інтернальність: більш виражена у студентів з інвалідністю з дитинства (вище на 3,45% у порівнянні із набутою інвалідністю) та більш виражена в осіб з порушеннями слуху та порушеннями рухової функції.

Домінування: більш виражене у студентів з інвалідністю з дитинства (вище на 7,97% у порівнянні із набутою інвалідністю) та більш виражене в респондентів з порушеннями слуху. До того ж студенти з набутою інвалідністю мають значення ймовірності (p -value) на рівні .60* та з порушеннями рухової функції .97* (*<0,01), тобто гіпотеза є вірною.

Ескапізм: Майже всі показники мають значення ймовірності.

Отже, всі показники більш виражені у студентів з інвалідністю з дитинства та з порушеннями слуху. Вони все життя знаходяться в цьому стані, тому пристосування відбувається безпосередньо з самого народження. Студенти із порушеннями слуху також краще адаптуються до життя завдяки тому, що вони можуть компенсувати порушення слуху наявністю слухового апарату, а також на адаптацію впливає те, що ці люди можуть бачити, ходити, працювати та навчатись без сторонньої допомоги.

Згідно анкетних даних, більша частина студентів під час дослідження знаходилась на території України. Тому нами було проведено оцінку сприйняття стресу та його потенційних наслідків за шкалою сприйнятого стресу PSS-10 (Perceived Stress Scale) в умовах війни. Дані опитувальника по рівню стресу виявились такими: серед *студентів з інвалідністю* сильний рівень стресу мають 39,22%, нейтральний – 45,10% та слабкий – 15,68%. Серед *студентів без інвалідності* високий рівень стресу мають 50,0%, нейтральний – 39,70% та слабкий – 3,92%.

До того ж під час війни студенти з інвалідністю з дитинства мають високий рівень стресу (70%) у порівнянні зі студентами з набутою формою інвалідності (30%). Ми вважаємо, що вони мають більшу залежність від оточуючих, за ними з дитинства приглядали та були поряд рідні. Окрім того, студенти з порушеннями зору, порушеннями рухової функції мають однаковий відсоток рівня стресу (30%) у порівнянні зі студентами з порушеннями слуху (10%). Це ще раз підтверджує нашу гіпотезу, що студенти з порушеннями слуху більш пристосовані до життєвих труднощів.

Висновки. У проведеному нами дослідженні з'ясовано соціально-психологічну адаптацію студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності до навчання в умовах воєнного стану та як різні види інвалідності впливають на адаптаційні можливості студентів. Підтверджено гіпотезу про те, що студенти без інвалідності більш адаптовані до умов навчання та до життя, а також гіпотезу, що студенти з порушеннями слуху мають більшу адаптивність, ніж студенти, які мають порушення зору та інші види інвалідності. Студенти з інвалідністю з дитинства більш адаптовані, ніж студенти з набутою інвалідністю. Окрім того, студенти, які мають інвалідність з дитинства, мають більший стрес у порівнянні зі студентами з набутою формою інвалідності, і причиною цього може бути залежність від оточуючих. Доведено, що студенти з порушеннями зору та порушеннями рухової функції

мають високий рівень стресу у порівнянні зі студентами з порушеннями слуху, що ще раз підтверджує нашу гіпотезу, що студенти з порушеннями слуху більш пристосовані до життєвих труднощів. Отримані результати дозволять краще розуміти особливості студентів, їхні адаптаційні можливості в умовах воєнного стану та можуть використовуватись в навчальних закладах для корекції освітніх програм.

Перспективи подальшого дослідження полягають у дослідженні впливу копінг-стратегій на студентів та виявлення внутрішніх ресурсів методом позитивної психотерапії. Додатково плануємо вивчити вплив ресурсів життєстійкості на студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності.

Література

1. Вельдбрехт, О. О., & Тавровецька, Н. І. (2022). Шкала сприйнятого стресу (PSS-10): адаптація та апробація в умовах війни. *Проблеми сучасної психології*, 2(25), 17-27. <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-2-2>
2. Осницький, А. К. (2004). Визначення характеристик соціальної адаптації. *Психологія і школа*, 1, 43-56.
3. Bawalsah, J., & Haddad, A. (2020). Preferred Learning Styles among Students with Learning Disabilities. *International Journal of Education*, 12, 119-134.
4. Espada-Chavarria, R., Diaz-Vega, M., & González-Montesino, R.H. (2021). Open Innovation for an Inclusive Labor Market for University Students with Disabilities. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7, 217. <https://doi.org/10.3390/joitmc7040217>
5. Lunov, V., Lytvynenko, O., Maltsev, O., & Zlatova, L. (2023). The Impact of Russian Military Aggression on the Psychological Health of Ukrainian Youth. *American Behavioral Scientist*, 67(3), 426-448. <https://doi.org/10.1177/00027642221144846>
6. Madhesh, A. (2023). Quality of life of higher education students with disabilities at Shaqra University. *Research in Developmental Disabilities*, 138. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2023.104520>
7. Moodley, S., & Mchunu, G. (2022). Integrating students with disabilities into nursing education: A South African perspective of nurse educators' experiences. *International Journal of Africa Nursing Sciences*, 16. <https://doi.org/10.1016/j.ijans.2022.100414>
8. Overchuk, V., & Shindirovskaya, O. (2021). Social-psychological adaptation of the applicants of higher education in the conditions of social instability. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, 9, 178-185. <https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.23>
9. Dahiya, R. (2021). Correlates of happiness and social intelligence among adolescent students with and without disabilities, 3, 2.
10. Selye, H. (1950). Stress and the General Adaptation Syndrome. *British Medical Journal*. <https://doi.org/10.1136/bmj.1.4667.1383>
11. Starynska, O., Spivak, L., Osmanova, A., & Revutska, O. (2023). Social Intelligence as a Factor of Socio-Psychological Adaptation of University Students with Special Educational Needs during Distance Learning due to the COVID-19. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 15, 1, 441-462. <https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/705>
12. Úbeda-Colomer, J., Devís-Devís, J., & Sit, C.H.P. (2019). Barriers to physical activity in university students with disabilities: Differences by sociodemographic variables. *Disability and Health Journal*, 12(2), 278-286. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2018.11.005>
13. Wang, Y. (2023). The research on the impact of distance learning on students' mental health. *Education and Information Technologies (Dordr)*. 1-13. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11693-w>

References

1. Veldbrekht, O. O., & Tavrovetska, N. I. (2022). Shkala sprynyatogo stresu (PSS-10): adaptatsia ta aprobatia v umovakh viiny [The Perceived Stress Scale (PSS-10): adaptation and validation in a war setting]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi*, 2(25), 17-27. <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-2-2>
2. Osnytsky, A. K. (2004). Vyznachennya kharakterystyk sotsialnoyi adaptatsiyi [Determining the characteristics of social adaptation]. *Psykhologia i shkola*, 1, 43-56.
3. Bawalsah, J., & Haddad, A. (2020). Preferred Learning Styles among Students with Learning Disabilities. *International Journal of Education*, 12, 119-134.
4. Espada-Chavarria, R., Diaz-Vega, M., & González-Montesino, R.H. (2021). Open Innovation for an Inclusive Labor Market for University Students with Disabilities. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7, 217. <https://doi.org/10.3390/joitmc7040217>

5. Lunov, V., Lytvynenko, O., Maltsev, O., & Zlatova, L. (2023). The Impact of Russian Military Aggression on the Psychological Health of Ukrainian Youth. *American Behavioral Scientist*, 67(3), 426-448. <https://doi.org/10.1177/00027642221144846>
6. Madhesh, A. (2023). Quality of life of higher education students with disabilities at Shaqra University. *Research in Developmental Disabilities*, 138. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2023.104520>
7. Moodley, S., & Mchunu, G. (2022). Integrating students with disabilities into nursing education: A South African perspective of nurse educators' experiences. *International Journal of Africa Nursing Sciences*, 16. <https://doi.org/10.1016/j.ijans.2022.100414>.
8. Overchuk, V., & Shindirovskaya, O. (2021). Social-psychological adaptation of the applicants of higher education in the conditions of social instability. *Visnyk Lvivskogo universytetu. Seria psykhologichni nauky*, 9, 178-185. <https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.23>.
9. Dahiya, R. (2021). Correlates of happiness and social intelligence among adolescent students with and without disabilities, 3, 2.
10. Selye, H. (1950). Stress and the General Adaptation Syndrome. *British Medical Journal*. <https://doi.org/10.1136/bmj.1.4667.1383>
11. Starynska, O., Spivak, L., Osmanova, A., & Revutska, O. (2023). Social Intelligence as a Factor of Socio-Psychological Adaptation of University Students with Special Educational Needs during Distance Learning due to the COVID-19. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 15, 1, 441-462. <https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/705>
12. Úbeda-Colomer, J., Devís-Devís, J., & Sit, C.H.P. (2019). Barriers to physical activity in university students with disabilities: Differences by sociodemographic variables. *Disability and Health Journal*, 12(2), 278-286. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2018.11.005>
13. Wang, Y. (2023). The research on the impact of distance learning on students' mental health. *Education and Information Technologies (Dordr)*. 1-13. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11693-w>

Відомості про автора

Овчаренко Олена Юріївна, аспірантка 3-го курсу навчання, асистентка кафедри психології в Відкритому міжнародному Університеті розвитку людини «Україна», м. Київ, Україна.

Ovcharenko, Olena, postgraduate student of the 3rd year of study, assistant professor of the Department of psychology at the Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8589-1353>

E-mail: eovcharenko78@gmail.com

Отримано 2 вересня 2024 р.
Рецензовано 30 вересня 2024 р.
Прийнято 3 жовтня 2024 р.